

Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > סוגיות בפרשה 015 וארא דין דם

סוגיות בפרשה 015 וארא דין דם

ג' דינים בדם

[א] במאמר זה נברר לגבי כמה מדיני הדם המצויים, עד כמה הם נוגעים לדם שהיה במכת הדם במצרים. למשל, האם הדם שנעשה על ידי משה רבינו ולהבדיל ע"י החרטומים, האם הוא היה מותר באכילה ובשתיה או שמא היה בו איסור. ואם תמצי לומר שהיה בו איסור, מה היה דינו בשעה שחזר ונהפך למים לאחר שהסתיימה המכה. א"נ בעת המכה, כאשר מצרי לקח מים מישראל בלא ברשות, ונהפכו המים לדם, ולאחר ששילם המצרי לישראל הם נהפכו חזרה למים (עי' שמו"ר ט' י'), האם האיסור דם פקע. בעזרת ה' נדון גם בדין אותו דם כאשר נתבשל. נזכיר בקצרה את עיקרי דיני הדם. הנה ישנם שלשה מיני דם לענין דין (עי' רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ו). ישנו דם שאסור מדאורייתא וחייבים עליו כרת. ישנו דם שאסור מדאורייתא ואין עליו כרת. וישנו דם שמצד החפצא דדם הוא מותר, ורק אסור מדרבנן במקום מראית העין. איתא בשו"ע (יו"ד ס"ז) "בדם בהמה וחיה נמי אין איסור כרת אלא בדם הנפש שהנשמה יוצאת בו, אבל דם האיברים אינו אלא בלא תעשה, והנ"מ כשפירש מן האבר וכו', אבל אם לא פירש וכו' מותר". א"כ כאן הוזכרו שני המינים הראשונים. והרבה מקורות לכך בש"ס, עי' למשל בפסחים (ט"ז ב') מקור לדין הראשון, "רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש, דם שהנפש יוצאת בו קרוי דם, שאין הנפש יוצאה בו, אינו קרוי דם". המין השלישי הוא דם אדם דגים ודם חגבים. איתא בכריתות (כ"א ב') שדם דגים וחגבים מותר אפילו לכתחילה אא"כ כנסו, שאז צריך היכר כגון קשקשין לדגים. כלומר כאשר אין בהם שום היכר למקורם, הם אסורים משום מראית עין (רש"י שם ד"ה שכנסו בכלי), אבל אם מוכח לרואה שמדובר בדם דגים וחגבים, הדם מותר לכתחילה. וכ"כ התוס' (חולין ס"ד ב' ד"ה והוא) שדם דגים וחגבים שרי כל זמן שישנו עליהם וניכר שהוא מהן. ועי' ברמב"ם (מא"א פ"ו ה"א) שהתיר דם דגים וחגבים טהורים אפילו כנסו בכלי, ולא הזכיר שצריך היכר. ועי' בראב"ד שם שהשיג עליו. וכן דם אדם מותר מדאורייתא ואסור מדרבנן כדאיתא בכריתות (כ"א ב', כ"ב א') ועוד נדון בכך.

האם גזרו בדם חגבים משום מראית עין

[ב] והנה הדם שהיה במצרים פשוט שאינו דם בהמה או חיה, וגם אינו דם אדם או דגים או חגבים. אלא זה סוג דם חדש. ויש לדון האם שייך בו דין דמראית עין. והנה לכאורה קודם שניתנה התורה, שקיום המצוות היה בגדר אינו מצווה ועושה, לכאורה לא שייך לאסור משום מראית עין. דגם אם הרואה יסבור שפלוגי אוכל דם בהמה, הרי לא יבוא הרואה לטעות ולחשוב שזה מותר, כי באמת אין זו טעות, דהרי אין בכך איסור. א"כ איסור דמראית עין לכאורה לא שייך בדם מצרים. אבל לו יצויר שהיה נשמר מדם זה עד אחר מתן תורה (למעשה זה בלתי אפשרי שהרי הנס נסתיים לאחר המכה), שהמצוות נעשו לבחינת מצווה ועושה, אזי לכאורה היה שייך לאסור גם דם זה במקום שישנה מראית עין. אבל ישנה סברא נוספת למה בגלל מראית עין לא ייאסר דם מצרים. דהנה התוספות יום טוב (כריתות פ"ה מ"א) הסתפק אם בחגבים צריך היכר כמו בדגים, דהרי לא הוזכר בגמרא בהדיא. אמנם למעשה התוס' דחולין שהזכרנו לעיל, מזכירים בהדיא היכר לענין חגבים. ועי' בתוס' חדשים (על הדף במשניות) שהביא שהפ"ח פשוט לו שאין חילוק לענין זה בין דגים לחגבים. מאידך, עי' בחידושי מהרי"ח (מודפס במשניות יכן ובוועז), שסובר שדם חגבים ניכר במראהו ולא צריך היכר נוסף. וכן עי' בדרכי תשובה (סי' ס"ו סקס"ה) שהביא משערי דעה שדם חגבים מכיון שאינו שכיח לא גזרו ביה רבנן[1]. לפ"ז כ"ש שדם הנס במצרים אינו שכיח ולא שייך לגזור בו משום מראית עין.

האם גזרו רבנן דין מראית עין בדבר שאינו חפצא של דם

[ג] נתבונן עתה בשאלה האם המים שנהפכו לדם במצרים, האם נהפכו לדם מצד החפצא, או שמצד החפצא, המים נשאר מים רק שקבלו מראה דם. והנה בפירוש דעת זקנים מבועלי התוס' (וארא ז' י"ח) כתבו שרק מראיתו היה דם אבל טעמו כטעם מים. אבל אפילו נאמר שטעמו נעשה טעם דם, אין בהכרח שמצד החפצא אינו מים. והנה יש לדון האם ישנה סברא של מראית עין בחפצא של מים שנראים כמו דם. ועי' בדרישה (יו"ד סי' ע' אות ג', והט"ז שם סק"ח הביאו) שהביא מהים של שלמה (חולין פרק כל הבשר סי' ע"ג), שדם דגים אינו ציר בעלמא [2], ואינו דם. לפ"ז חזינן דאפילו במידי שאינו חפצא דדם, דהיינו דם דגים, אסרו חכמים משום מראית עין. וא"כ ה"ה בדם מצרים שייך מראית עין אפילו נאמר שאין דם זה חפצא דדם אלא חפצא דמים. אבל הכרתי ופילתי ס"ל דדם דגים הוא דם ממש. דהנה הרמ"א (יו"ד פ"ז אות ג') כתב שמותר לערב חלב שקדים עם בשר עוף הואיל ובשר עוף בחלב אסור רק מדרבנן, ואין לחוש למראית עין, אבל כאשר מערבים בשר בהמה עם חלב שקדים צריך להניח אצל החלב שקדים, כי בשר בהמה בחלב אסור מה"ת, ויש לחוש למ"ע, כמו בדם דגים שצריך להניח קשקשים (יו"ד ס"ו ט'), כי דם הוא איסור דאורייתא. והנה הש"ך שם (סק"ו) חלק על החילוק שעשה הרמ"א בין בב"ח דאורייתא לבב"ח דרבנן לענין מראית עין, ועוד נדון בכך. אמנם לעניננו, הנה הכו"פ (על אתר) בא להגן על הרמ"א, דגם בלי להכנס לסוגיה אם יש מראית עין באיסור דרבנן, בכל מקרה יש להחמיר יותר בדם דגים ודם אשה מאשר בחלב שקדים, מפני שדם דגים הוא דם ממש רק שהתורה התירתו, וכן חלב אשה הוא חלב ממש רק שהתורה התירתו, משא"כ חלב שקדים אינו חלב כלל. וכן לא חיישין לערב יין אדום בתבשיל מפני שישו אינו דם. א"כ חזינן שהכו"פ למד שדם דגים הוא דם ממש ולא כיש"ש (הכו"פ לא הזכיר את היש"ש). א"כ בדם מצרים על הצד שהחפצא הוא מים ולא דם, לפי הכו"פ אין שייך לחוש למראית עין. והנה החשק שלמה (מובא במהד' הש"ס לאחר הגמרא, על כריתות כ"א ב'), ס"ל שא"א ללמוד כיש"ש שדם דגים אינו דם ממש, דא"כ למה צריך קרא להתירו, וכי כל דבר אדום צריך קרא להתירו. ועוד דא"כ יש כאן תרי מראית עין, חדא שיטעו לחשוב שזה דם, ועוד יטעו לחשוב שזה דם בהמה, ולא מסתבר שרבנן יחששו עד עדי כך. לכן טוען שחשק שלמה שגם היש"ש יודה שזה חפצא של דם, אלא דם קליש, ונפ"מ להלכות מליחה, אבל לא להלכות מראית עין, עי"ש. ואפשר להוסיף על דרך החשק שלמה, דהנה הבאנו לעיל את הגמרא בפסחים האומרת שדם שאין הנשמה יוצאת בו אינו קרוי דם. וע"כ שאין כוונת הגמרא כפשוטו ממש, דא"כ איך יש לאו בדם איברים. אלא כוונת הגמרא שלענין כרת, דם נפש נקרא דם ודם אחר אינו נקרא דם. אבל בודאי שגם דם איברים הוא דם לכל דבר מצד החפצא. וה"ה היש"ש רק רצה לומר שלענין הסוגיה דמליחה שעסק בה שם אין לדם דגים שם דם, אבל מצד החפצא מודה היש"ש שדם דגים הוא דם. לפי זה גם היש"ש יודה שבדם מצרים לא שייך דין מראית עין על הצד שאין זה חפצא של דם.

אופנים שמותר לבלוע דם אדם

[ד] הנה הגמרא בכריתות (כ"א ב') מתירה לאכול דם דגים ע"י הנחת קשקשים בדם. בנוגע לדם אדם, מפורש בגמרא (שם), שדם בין השינים מוצצו ובלועו. לטעם ההיתר מצינו ד' שיטות בראשונים. רש"י בכתובות (ס' א' ד"ה מוצצו), מבאר משום דליכא דחזי ליה. והנה הבאר שבע (שו"ת סי' ט"ז) הקשה על רש"י דהרי קיימא לן כל דבר שאסרו חכמים משום מראית עין אסור גם בחדרי חדרים, ועי' במשנה למלך (מא"א פ"ו ה"ב) מה שתיריך. ושער המלך (על רמב"ם הל' יו"ט פ"ד ה"ד) תריך ע"פ התוס' (שבת ס"ב א' ד"ה והתניא), שכלל זה נאמר כאשר ברה"ר ישנה מראית עין, משא"כ אפילו כאשר בשוק אין מראית עין, גם בח"ח לא אסרו. וכאן הרי לא ניכר הדם בין שיניו בשום מקום. והנה רש"י בכריתות מביא פירוש אחר [3], דהיינו דהדם בין השינים אכתי מחובר ואפילו מצות פרוש אין בו. דהיינו דינו כדין דם איברים שלא פירש, כפי שהבאנו לעיל מהשו"ע. וצ"ע לפי פירוש זה, כאשר פסק הדם לצאת מחניכיו, האם הדם שכבר יצא ועדיין בתוך פיו, יהיה אסור לבלועו, למרות שאין בזה מראית עין. ונראה שמסתימת כל הפוסקים שכל זמן שהדם בפיו יש לו דין מחובר ומותר לבלועו. והנה התוס' (כריתות כ"א ב' ד"ה דכוותה), מביאים גדר היתר נוסף. דהנה לפי הגמרא כאשר נשך בככר ונמרח מדם פיו על הככר, אזי מחויב לגרור את הדם מהככר ואז רשאי לאוכלו. אבל כאשר דמו נוטף מפצע באצבעו, מחדשים התוס' שמותר לשים אצבעו בפיו ולבלוע הדם, כיון שברור לכל רואה שמדובר בדם אדם ולא בדם איסור.

שיטת הרשב"א והרמ"א בקשקשין

[ה] נביא עתה שיטה רביעית, שיטת הרשב"א. בהקדמ הנה בשו"ע (יו"ד ס"ו ט') מתיר דם דגים אם ניכר שהוא מדגים כגון שיש בו קשקשים. ורע"א (על אתר) מדייק שבגמרא (כריתות כ"א ב') כתוב "דאית ביה קשקשים", כלשון השו"ע, אבל רש"י

(שם ד"ה דאית ביה בדם קשקשים), הוסיף מילת "בדם". משמע שרש"י סבר שדוקא קשקשים בתוך הדם מהני ולא ליד. כלומר, דוקא קשקשים שהיו מעיקרא עם הדם מתירים את הדם, אבל קשקשים שהניחו אחר כך ליד או אפילו בתוך הדם, לא מהני. ומביא רע"א ראייה שגם התוס' סוברים כך, ממה שכתבו (שם ד"ה דכוותה) בסוף דבריהם שבמהלכי שתיים לא שיין ביה קשקשים. ולכאורה למה לא, הרי אפשר לשים קשקשים בדם אדם, והרואה יחשוב שיש כאן דם דגים ולא תהיה מראית עין. אלא מדלא כתבו כן התוס', משמע שס"ל שלהוסיף קשקשים לתוך הדם לא מהני. ומסיק רע"א שרש"י והתוס' לא ס"ל כרמ"א (יו"ד פ"ז ג') שמתיר להניח שקדים אצל חלב שקדים שהתערב עם בשר בהמה. משמע מהרמ"א שלא צריך להיות היכר דמעיקרא. והנה בשו"ע כתוב שמקור הרמ"א הוא דברי עצמו. אבל לפי רע"א יוצא שהרמ"א חולק על ראשונים, ותמוה. אמנם אפשר שהרמ"א למד את דינו מהרשב"א בתורת הבית הארוך (בית שלישי ש"ה). שם מביא הרשב"א את הסוגיה דכריתות, ועל הגמרא "דאית ביה קשקשין", כתב הרשב"א "כלומר הקשקשין מוכיחין עליו". וכן בתורת הבית הקצר (באותו עמ') כתב "וכן דם דגים אם יש בו דבר המוכיח שהוא דם דג מותר". משמע מסתימת דברי הרשב"א שאין צורך שהקשקשין יהיו שם מעיקרא. א"כ נראה שישנה כאן מחלוקת רש"י ותוס' כנגד הרשב"א, והרמ"א פסק כרשב"א. ולפי הרמ"א והרשב"א אולי היא מותר לשים קשקשים בדם אדם. במאמר המוסגר נעיר שבס"י פ"ז (סעיף ד'), התיר המחבר חלב אשה שנפל לתוך תבשיל, למרות שלכאורה לא היה שום היכר בחלב אשה קודם שנפל לתבשיל (דבפשטות לא מדובר שנפל ישר מדדיה לתבשיל), ולכאורה זה כשיטת הרשב"א והרמ"א, וצ"ע.

הגדרת המחלוקת בין התוס' לרשב"א

[ו] והנה לבאר את מחלוקת התוס' והרשב"א, יש לחקור מהו האיסור בדם אדם ודם דגים שאין בו היכר. טעם האיסור הוא בודאי משום מראית עין. אבל החקירה היא האם חז"ל אסרו את הדם עצמו מצד החפצא שבו, או האם חז"ל אסרו על הגברא לאכול את הדם, אבל מצד החפצא הדם נשאר דם היתר. ונראה שהתוס' ס"ל כצד הראשון, והרשב"א ס"ל כצד השני. לכן לשיטת התוס' לא יועיל להוסיף היכר לאחר שהדם כבר נאסר. משום שלאחר שנחית שם איסור על הדם, האיסור הוא עצמי ושוב אינו תלוי רק במראית עין. משא"כ לשיטת הרשב"א שהאיסור הוא על הגברא, עצם האיסור הוא מצד המראית עין, א"כ כאשר נחית היכר על הדם, פקע האיסור. והנה נגדיר עתה את שיטת התוס' באופן קצת שונה. דהיינו שחז"ל לא אסרו את הדם אלא הם אסרו את המראה של הדם. הרי זה כעין הדין דרבנן דאסרו להנות מקול מראה וריח דבית המקדש (פסחים כ"ו א'). גם שם אפשר להגדיר זאת כאיסור על הגברא, או כאיסור על החפצא. למשל האומנים שתפקידם לעשות בדק הבית בקדה"ק, אסור להם להנות ממראה קדה"ק. אפשר להגדיר זאת שהמראה הוא היתר והאיסור הוא על האומנין, א"נ שהמראה הוא איסור הנאה בעצם, וממילא אסור על האומנין. א"כ כאן בתוס' אנו מגדירים שחפצא שהוא מראה של דם אסור באכילה. והגדרה זו עדיפא לן, כי סוף סוף במראית עין עסקינן.

דם דגים בתערובת

[ז] והנה השו"ע (יו"ד ס"ו י') מביא את הדין דכריתות שהבאנו לעיל, לחלק בין דם אדם שפירש על הככר שצריך לגורדו, לבין דם שבפה האדם שיכול לבולעו. וברמ"א שם מוסיף "וכל דם דגים וכל דם אדם הואיל ומדינא שרי, אינו אוסר תערובתו". והנה מקור הרמ"א הוא ברשב"א הנ"ל (הביאו המגיד משנה במא"א פ"ו ה"א), שכתב בתוה"ב הארוך (בית שלישי ש"ה), על דם דגים, שאם מותרים ע"י קשקשים, אז "כ"ש שאין אוסרין תערובתן, ואין צריכין שיעור לבטלן שאפילו מצות פרוש אין בהן, כל זמן שאין בהן משום מראית עין". הרי מפורש בדבריו דלא מיירי הכא בדיני תערובת הרגילים עם ביטול בששים וכד', אלא הדין אם התערובת מותרת או אסורה תלויה בדבר אחד בלבד, האם עדיין מראה דם על התערובת, או בטל מראה הדם מהתערובת. לכן כל זמן שמראה הדם ניכר, התערובת אסורה (כך מובא ביד אברהם בשו"ע על הרמ"א). ואיפכא, אם בטל מראהו, התערובת מותרת אפילו הרוב דם (ע"י שפתי דעת אות ט"ז). ונראה שהרשב"א אזיל הכא לשיטתו כפי שייסדנו לעיל, שהאיסור הוא על הגברא, וממילא כל זמן שמראה דם על התערובת הרואה חושד בו שאוכל איסור.

[ז*] נתבונן עתה מה יסברו התוס' לענין ביטול בתערובת. הנה לפי ההגדרה הראשונה בתוס', מכיון שהדם דגים יש עליו דין חפצא דאיסורא, א"כ נצטרך ביטול טעמו ולא רק ביטול מראהו, ולכן בפחות מששים כנגד הדם, התערובת תהיה אסורה אפילו שבטל המראה. אמנם גם בששים כנגד הדם והמראה לא בטל, התערובת אסורה, דסוף סוף כל עיקר האיסור הוא מחמת מראית עין. ולפי ההגדרה השנייה בתוס', איסור החפצא אינו מצד טעמו אלא מצד מראהו, א"כ לענין ביטול בתערובת אין מקום לחלק בין הרשב"א לבין התוס' לפי ההגדרה השנייה. והנה לפי מה שעלה בידינו שכאשר יש בתערובת יותר מששים

כנגד הדם, ויש מראה דם בתערובת, התערובת עדיין תהיה אסורה, מתעוררת כאן שאלה לשיטת הכרתי ופלתי. דהרי הכו"פ עשה חילוק בין חלב שקדים לדם דגים, שחלב שקדים אינו חלב כלל, ודם דגים הוא דם ממש רק שהתירתו התורה. והנה כאשר יש בתערובת ששים כנגד הדם דגים, יש לדון האם יסבור הכו"פ שיש כאן דם ממש, או שיסבור שהששים מבטל את שם הדם, ואין לנו כאן אלא מראה דם, ומראה דם בלי שם דם אינו אוסר יותר מדין אדום.

[**ז] אמנם נראה שהכו"פ יסבור כצד הראשון. חדא דתערובת לא באה לבטל שם חפצא. אין אומרים שאיסור שנתערב ביותר מששים של היתר, בטל שם החפצא מהאיסור, אלא אומרים שמכיון שטעם האיסור אינו מורגש, לכן האיסור שבאיסור התבטל. דאם איתא שתערובת בכוחה לבטל שם חפצא מהאיסור, א"כ לא היה שייך כלל המושג של חוזר וניעור (רמ"א י"ד צ"ט ו'). ולכן אם מעיקרא היה שם דם על דם הדגים שנתערב, עצם השם דם לא נתבטל בתערובת. ועוד, דכל המושג של ביטול בששים מתייחס לטעם ולא למראה (עי' חכמת אדם כלל נ"א אות ו'). לא מצינו כלל שששים מבטל מראה. ועוד, גם מה שששים מבטל טעם, זה לחומרא ולא לקולא, דהיינו אם טעם האיסור מורגש בתערובת גם ביותר מששים היתר, עדיין התערובת אסורה, דטעמא לא בטיל (ב"י י"ד צ"ח סוף ד"ה ופרש"י). והנה במקום שהאיסור הוא במראה, כפי שבארנו, ששים אינו מעלה ואינו מוריד. ועי' ברש"י בזבחים (ע"ט א' ד"ה הא דרביה), ועי' באמרי נועם (לרמד"ב קל"ו, דיני פסח, דין ד'), שכל דבר שתלוי במראה, אם המראה לא בטיל, האיסור אינו בטיל. לכן גם בנידון דידן, בין לרשב"א ובין לתוס' לפי ההגדרה השניה, מכיון שהאיסור תלוי במראה, ששים כנגדו אינו מעלה ואינו מוריד, אלא רק ביטול המראה. ולפי ההגדרה הראשונה בתוס', ששים הוא כאן רק לחומרא ולא לקולא. ולכאורה בדם בהמה, ששם האיסור הוא מה"ת ומצד הטעם ולא מצד המראית עין, אם יתערב דם הבהמה בששים של היתר, האיסור דאורייתא ודאי יפקע. אבל אם עדיין תהיה לתערובת מראה דם, מצד מראית עין עדיין לא יהיה היתר לאכול את התערובת.

אם מותר לבטל את האיסור לכתחילה

[ח] והנה יש לדון האם מותר לבטל את דם הדגים בתערובת. עי' בשו"ע (יו"ד צ"ט סעיף ה' ו') לעיקרי הדינים, ובדאי לכתחילה ובמזיד אסור לבטל איסור, אפילו איסור דרבנן. אמנם לכאורה לשיטת הרשב"א שאין כאן חפצא דאיסור, יהא מותר לבטלו כדי להסיר מעליו חשד הרואה. דהרי בארנו לעיל לשיטת הרשב"א והרמ"א, עצת הרע"א לשים קשקשי דגים בדם אדם, לכאורה תועיל כהיכר, ומסברא מאי שנא האי מלערבו בהיתר כדי לבטל המראה. והנה בשו"ע (שם) מובאת מחלוקת בין המחבר לרמ"א, שלמחבר באיסור דרבנן שנפל האיסור מעצמו להיתר ואין בהיתר די כדי לבטלו, מותר להוסיף עוד היתר כדי לבטלו. אבל הרמ"א שם חולק ומחמיר. והנה יש לדון, אם נאמר שהלכה כמחבר, וכן אם נאמר שלרשב"א אסור לבטל את האיסור לכתחילה (דלא כצד שבארנו זה עתה), האם בציור שנפלו מעט מים מעצמם לדם הדגים, ועדיין מראה דם על התערובת, האם יהא מותר להוסיף עוד מים לבטל את המראה דם. והנה לכאורה התשובה היא שלא, מפני שלרשב"א שהאיסור הוא מצד הגברא, למעשה אין שום נפ"מ אם נתערב דם הדגים או לא. משום דלגבי הגברא האיסור הוא אותו איסור בדיוק בין אם דם הדגים הוא בפני עצמו ובין אם נתערב במעט מים. לכן בכל מקום שמראה דם על התערובת, לגבי הרשב"א זה כאילו אין כאן תערובת כלל. נתבונן עתה מה יהא הדין לפי ההגדרה השניה שהגדרנו בתוס', שהאיסור חפצא בדם הדגים הוא המראה של הדם. לעיל אמרנו שאם נפלו מים לדם הדגים, הרי לפי הרשב"א אין על זה שם תערובת, ולפי ההגדרה הראשונה בתוס', יש על זה שם תערובת, ונפ"מ אם מותר להוסיף מים לבטל האיסור כמחבר, לתוס' מותר לרשב"א אסור. אמנם לפי ההגדרה השניה לכאורה אין ע"ז שם תערובת, בדיוק כפי שבארנו ברשב"א, למרות שברשב"א שם האיסור הוא על הגברא ולפי התוס' שם האיסור הוא על החפצא דמראה. אמנם לעיל בארנו שלפי הרשב"א יהא מותר לערב לכתחילה מים לבטל את המראה דם, אבל לפי ההגדרה השניה בתוס' (וכן ההגדרה הראשונה), אסור לעשות כן, דהרי יש כאן שם חפצא דאיסור. א"כ לפי ההגדרה השניה בתוס', אנו תופסים את החומרות משני הצדדים.

היתר דם מצרים

[ט] נחזור עתה לדם מצרים. כפי שבארנו לעיל, במקום שישנו היכר שמדובר בדם היתר, אזי דם אדם ודם דגים מותרים. א"כ במצרים, הרי כל מצרים ידעו שהיה נס והמים נהפכו לדם, וא"כ כל הרואה אדם השותה מאותם מים יודע שאינו שותה דם איסור. אמנם לפי הסברא של רע"א, שהיא סברת רש"י ותוס' בכריתות, שההיכר צריך להיות בעצם הדם, ולא מבחוץ, א"כ גם בדם מצרים אין היכר מעצם הדם שהוא דם היתר. משא"כ לרשב"א ולרמ"א דסגי בהיכר חיצוני, כיון שידוע לכולם שכל המים שבעולם נהפכו לדם, א"כ איכא היכר. ויותר מכך, הרי לאחר שהמים בעולם נהפכו לדם, א"כ רוב דמים שבעולם הם

דם היתר, וא"כ עצם הטעם לאסור דם היתר אטו דם איסור, לכאורה לא שייך יותר. הרי שזו סברא נוספת להיתר את דם מצרים.

דם מצרים שחוזר למים

[י] נדון עתה בדין דם מבושל. הנה במנחות (כ"א א') מובאת דעת זעירי שדם שבישלו אינו עובר עליו. אמנם הרמב"ם לא הביאו, ועי' בהל' מא"א (פ"ט ה"ו) שפסק שהמבשל דם בחלב אינו לוקה משום בב"ח, והביאו הטור (יו"ד פ"ז). והב"י (שם) דייק מכך שמשום בב"ח אינו לוקה, אבל משום דם - לוקה, וא"כ לא ס"ל לרמב"ם כזעירי. וכן הלח"מ (מא"א פ"ו ה"ו) דייק הרמב"ם דלא ס"ל כזעירי. ועי' ברש"י (משנה חולין ק"ט א') שיש חיוב כרת על אכילת דם מבושל. והתוס' שם (ד"ה הלב) תמהים עליו מהסוגיה במנחות. וכן הרשב"א (תו"ה בית רביעי ש"ד) פסק כזעירי, וכן המאירי (משנה חולין ק"ט א'). ועי' בחידושי הר"ן (חולין ק"כ א') שהביא שזו מחלוקת ראשונים, והוא עצמו ס"ל כרש"י והרמב"ם. כאן נלך במהלך הסוגיה במנחות שבישול מפקיע את האיסור על הדם. הגמרא שם מחלקת בין דם שנתבשל באור לדם שנתבשל בחמה. דם שנתבשל בחמה הוא עתיד לחזור לכמות שהיה קודם שנתבשל ולכן הוא אסור כדם חי. אבל דם שנתבשל באור אינו עתיד לחזור לכמות שהיה ולכן פקע ממנו איסור תורה. לפ"ז דם מצרים שעתידי לחזור להיות מים, דמי לדם שנתבשל בחמה שאסור כדם חי מחמת שעתידי לחזור להיות דם חי, וא"כ יהא אסור. ואין לומר שמכיון שדם מצרים היה מעיקרו מים שנהפכו לדם ועתידי לחזור להיות מים, א"כ יהיה הדם מותר, דסוף סוף אנו דנים על דם מצרים, וכיצד נעשה לדם אינו נוגע לדינא. עוד יש לחקור, כאשר חזר הדם להיות מים, האם היה כאן נס שני, או שהיה רק נס אחד לזמן, ומשעבר הזמן ממילא חזר הדם להיות מים. ונראה להוכיח שהיה כאן נס שני, דהנה בימי המכה, הרי אותו משקה כאשר היה ביד המצרי היה דם וכאשר היה ביד הישראלי היה מים. א"כ לכאורה בכל פעם כשהמשקה עבר יד, ודם נהפך למים או איפכא, היה כאן נס חדש. וא"כ לכאורה גם בסוף המכה כאשר הדם חזר להיות מים, היה זה נס חדש.

דם נעכר ונעשה לחלב

[יא] סברא נוספת שמצינו בדם מבושל (עי' שו"ת חידושי הרי"מ סי' ז', נפש חיה יו"ד סי' ה', שו"ת הר צבי יו"ד סי' נ"ט), הוא שדם מבושל, גם לשיטות שפקע ממנו דין דם, יש עליו איסור מצד כל דבר היוצא מן הטמא - טמא, ודם הרי היה אסור קודם שנתבשל. והנה הזכרנו בריש המאמר, שדם אדם מותר, כדאיתא בכריתות (כ"א ב', כ"ב א'). והנה הא דחלב אשה מותר ילפינן בכתובות (ס' א'). ההו"א שיהא אסור הוא מכך שחלב בהמות וחיות האסורות באכילה, אפילו שאינן מטמאות בחייהן, הרי חלבן אסור באכילה, משום כל היוצא מן הטמא - טמא. א"כ אדם שהוא מטמא מחיים, לכאורה כ"ש שחלבו צריך להיות אסור באכילה. קמ"ל מדרשה דקרא "את הגמל" דחלב אשה מותר. לענין חלב בהמה וחיה טהורה, ישנה הו"א בבכורות (ו' ב') לאסור, משום דלחד מד"א שם, חלב המינקת בא מדמה, "דם נעכר ונעשה לחלב", והרי דם בהמה וחיה אסור בכרת, ולכן חידוש הוא שחלב המינקת מותר. אמנם לפי דרשה זו אין חידוש בחלב אשה שמותר, שהרי דמה אינו אסור. והנה החזו"א (יו"ד סי' י"ב אות ד'), מביא את קושית הנודע ביהודה (מהדורא תניינא יו"ד סי' ל"ו) על הגמרא בבכורות, דלכאורה אין שום חידוש מכך שדם נעכר ונעשה לחלב, לכך שחלב בהמה יהא מותר. דהרי דם שנתבשל פקע ממנו איסורו, וא"כ גם דם שנעכר לא גרע מנתבשל, ולמה לא יפקע ממנו איסורו, וא"כ אין חידוש בכך שהחלב שבא מדם זה מותר. ומסיק הנו"ב שסוגיה זו בבכורות לא אזלא כזעירי במנחות. אמנם החזו"א איש מביא סברא לחלק בין דם שנתבשל לבין דם שנעכר ונעשה לחלב. הנה לכ"ע דם שנתבשל אינו ראוי להיזרק על המזבח (עי' רש"י מנחות כ"א א' ד"ה דם שבשלו). משא"כ דם נעכר ונעשה לחלב הוא פעולה טבעית בחי שחלק מדם האיברים נעשה לחלב. וא"כ לו דם הנפש שבבהמה היה נעשה בדרך טבעית זו לחלב, היה כשר לזרקו על המזבח. לכן גם החלב שנעשה מדם האיברים, יש לו דין דם איברים, דהוא בעצם דם שנשתנה צבעו וטעמו באופן טבעי[4].

מכת הדם האם בידי אדם או בידי שמים

[יב] והנה לעיל הזכרנו שדם מצרים לא היה חפצא של דם ממש, אלא היה רק מים עם מראה דם וטעם דם (אמנם עי' בפירוש הזקנים בעלי התוס'). לכן היחס בין מי מצרים לדם מצרים הוא כיחס בין דם מינקת לחלב מינקת. והנה יש לחקור במים שנהפכו לדם ושוב חזרו ונהפכו למים, האם זה נקרא שינוי בידי אדם או שינוי בידי שמים. והנה גם החרטומים יכלו להפוך מים לדם בכוחות טומאה. וא"כ אפשר לפרש שמשה ואהרן פעלו את מכת הדם בכוחות קדושה, לאפוקי מהאפשרות

שמשה ואהרן למעשה לא פעלו כלום, והכל נפעל בידי שמים. ולפי"ז דומה מכת דם להריגת המצרי בידי משה ע"י שם המפורש [5]. והנה לכאורה בכה"ג אין זה מיקרי בידי שמים. דהרי בידי שמים פירושו שגם המעשה הוא מעשה שמימי וגם הפעולה היא פעולה שמימית. משא"כ כאשר הפעולה היא שמימית, אבל נפעלת בידי אדם היודע להפעיל כוחות שמימיים, לכאורה זה מיקרי בידי אדם. מאידך כאשר עבר משקה בין ישראל למצרי ובידי המצרי היה דם ובידי ישראל היה מים, זה קשה ליחס למעשה משה ואהרן, ובודאי שקשה לומר שלכל ישראלי היו כוחות קדושה להפוך מים לדם ודם למים, לכן לכאורה כאן זה מיקרי בידי שמים.

האם יש לחוש למראית עין באיסור דרבנן

[יג] נדון עתה בדיון מראית עין כאשר האיסור הוא מדרבנן. לדוגמה, האם אדם שאוכל דם דגים שנתבשל, האם עליו לחוש למ"ע. כאן אפילו הדם היה דם בהמה, האיסור לאוכלו הוא מדרבנן. האם האוכל צריך לחוש שהרואה יאמר שהוא אוכל דם בהמה מבושל. ואותה שאלה אפשר לשאול באוכל דם מצרים מבושל. דהרי דם מצרים בודאי לא היה אסור מה"ת. והנה כבר הזכרנו לעיל שהרמ"א (יו"ד פ"ז ג') מתיר לאכול חלב שקדים בבשר עוף ללא היכר, ומצריך היכר רק לאכול חלב שקדים בבשר בהמה. ולפי הרמ"א א"כ יהא מותר לאכול דם מצרים מבושל או דם דגים מבושל ללא היכר. אמנם הש"ך (שם סק"ו) חולק על הרמ"א, ומביא ראיות דחיישינן למראית עין גם באיסורים דרבנן. אחת הראיות שהש"ך מביא הוא מהתוס' בכתובות (ס' א' ד"ה ממעכן). הגמרא שם מתירה לאדם בשבת לפתוח מרזב שנסתם בשינוי ובצנעא. בשינוי שלא יעבור על איסור דאורייתא. ובצנעא כדי שלא יראוהו. התוס' שם מקשים הרי כל שאסרו חכמים מפני מ"ע, אסרו גם בחדרי חדרים. לכאורה צ"ע בקושיתם, דהרי אם מפני פסידא התירו לו חכמים לעבור על איסור מדרבנן של מתקן, מאותו טעם יכלו לוותר על הדין דכל שאסרו מפני מ"ע אסרו גם בח"ח. עכ"פ מתרצים התוס' דעצם הדין דכל מה שאסרו חכמים מפני מ"ע אסרו גם בח"ח, היינו באיסור דאורייתא, ולא באיסור דרבנן. אבל איסור דרבנן אסור לעשות רק בפני אנשים מפני מ"ע, ומותר בח"ח. וא"כ יוצא שדם מצרים מבושל אפשר לאוכלו בלי היכר בח"ח, אבל לא בפרהסיא. והנה בודאי יש לש"ך ראייה מהתוס' כנגד הרמ"א דיש לחוש למ"ע גם באיסור דרבנן, אבל עצם ההיתר של התוס' באיסור דרבנן בח"ח צ"ע. דהרי הדין דח"ח מובא בין השאר בסוגיה בשבת בדף ס"ד ב' בשם רב. ושם הגמרא מקשה על רב, שבמשנה (שבת נ"ד ב') כתוב שאסור להוציא חמור עם זוג, ומאידך בברייתא כתוב שמותר לטייל עמה בחצר משום ששם ליכא מ"ע. שמע מינא שבח"ח אין איסור. ומתרתך הגמרא שזו מחלוקת תנאים, ורב סובר כמד"א המחמיר. והנה האיסור להוציא חמור עם זוג הוא איסור דרבנן (משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא), וא"כ לפי שיטת התוס', במקום לתרץ שדין דרב הוא מחלוקת תנאים, הו"ל לגמרא לתרץ שבמשנה מדובר באיסור דרבנן ולכן מותר לטייל עמה בחצר, ואין לכך שייכות למחלוקת תנאים, משום שגם המחמיר באותה מחלוקת מודה כאן. בעוד שלפום ריהטא משמע בסוגיה שם שההיתר בחצר הוא רק למד"א המיקל. אבל השו"ע (או"ח ש"ה י"ד) פסק שמותר לטייל עמה בחצר, וזה כשיטת התוס', שבאיסור דרבנן, בח"ח גם המחמיר מודה למיקל. לסיכום, קשה להלום את הסוגיה בשבת עם שיטת התוס', אבל התוס' למדו את דינם מהסוגיה בכתובות, ובשו"ע משמע כוותם, ונראה שכך ההלכה.

באיסור דרבנן אפשר שהתוס' יודו לרשב"א

[יד] והנה נראה לומר שתוס' בכתובות אזלו לשיטתם בכריתות, דס"ל שבמקום חשד לאיסור דאורייתא, מראית עין הופך לאיסור חפצא או לאיסור חפצא של מראה, ולכך אסור אף בחדרי חדרים, כי זה חפצא של איסור. אולם במקום שבחשד הוא לאיסור דרבנן, נראה דמודו התוס' לרשב"א שהאיסור אינו על החפצא אלא על הגברא, ולכך בחדרי חדרים מותר, כי אין מי שרואה. ולפי"ז בדם דגים שהוא מ"ע באיסור דאורייתא, לא מודו התוס' לרשב"א. אבל בחלב שקדים עם עוף, ששם המ"ע היא באיסור דרבנן, מודים התוס' לרשב"א, ולפי"ז חלוק דין דם דגים מדין חלב שקדים עם עוף.

[1] נראה בפשטות שכונת השערי דעה לומר שאין זה שכיח למצוא דם חגבים כנוס. אבל חגבים עצמם, וכן דם על החגבים, לכאורה ודאי דשכיח.

[2] באמת דבר זה לא כתוב ביש"ש שלפנינו, ולעת עתה לא ראיתי מי שהרגיש בזה, והדבר פלאי.

[3] עי' בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סי' ס"ב המבאר מה הכריח את רש"י להביא שני פירושים.

[4] באות ה' מביא החזו"א חילוק שונה, דהיינו שהדם הוא רק כח היולי שמכוחו מתמצה החלב מהדם, אבל החלב הוא הויה חדשה, והיחס בין הדם לחלב הוא כמו בין אם לבנה, ופנים חדשות באו לכאן, משא"כ דם מבושל אין כאן פנים חדשות. לפי חילוק זה חלב אינו דם איברים שהתורה התירה, אלא אינו דם כלל.

[5] עי' במאמר על פרשת שמות תש"ע שדנו בארוכה בסוגית הריגת המצרי ע"י משה.

- 1] [וארא](#)
- 2] [סוגיות בפרשה תשע"ט-תש"ע](#)

Show featured image:

0

Source: <https://www.bilvavi.net/shiur/ואראדיןדם-015-סוגיותבפרשה>

Links

- [1] <https://www.bilvavi.net/vaeira>
[2] <https://www.bilvavi.net/sugios>